

Зниження урядових витрат має стати основним критерієм українських реформ

Євген Шульга

27 травня 2021 року

У 2009–2019 роках Україна витратила в середньому 45% ВВП на надання державних послуг, таких як виплата пенсій, оборона, обслуговування зовнішнього боргу, освіта тощо. Якість надання державних послуг в Україні Світовий банк оцінює в -0,67 бала. Це означає, що за співвідношенням ціни та якості український уряд надає одні з найгірших послуг у світі: решта країн витрачають меншу частку свого ВВП для надання послуг цього рівня.

Недостатня спроможність української держави не пов'язана з її недофінансуванням. Навпаки, наші розрахунки визначили оптимальне для України співвідношення витрат до ВВП на рівні 35%. Перевищення цього показника коштує нашій економіці близько 2,7 відсоткових пункти (в.п.) зростання на рік. Саме стільки Україні не вистачає, щоб наздогнати за рівнем життя Польщу чи Словаччину у найближчі 20 років. Тому зниження частки урядових витрат у ВВП, хоча й не може слугувати метою реформ само собою, має стати важливим критерієм оцінки майбутніх реформ.

За останні 50 років багато країн здійснили дивовижний економічний прорив із бідності у заможність. Світ захоплюється економічними успіхами Китаю, Індонезії, Малайзії, Сінгапуру та Південної Кореї. Утім, є десятка країн, чие економічне зростання за останні 50 років суттєво відставало від решти світу. Згідно зі звітом «МакКінзі енд компані», до цих країн належать

Венесуела, Замбія, Зімбабве, Ліван, Південна Африка, Росія та Україна¹.

Автори звіту зазначають, що економічний успіх країн можна пояснити різними чинниками, зокрема, високим зростанням продуктивності, внутрішніх і зовнішніх інвестицій, макроекономічною стабільністю, сприятливим підприєм-

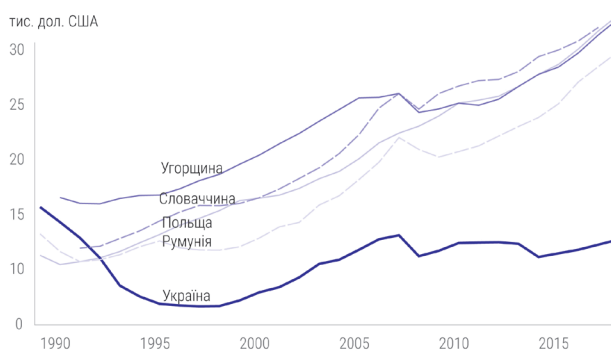
¹ Woetzel, J., Madgavkar, A., Seong, J., Manyika, J., Sneider, K., Gupta, S. (2020). Outperformers: High-growth emerging economies and the companies that propel them. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/outperformers-high-growth-emerging-economies-and-the-companies-that-propel-them>.

ницьким середовищем та ін. Утім, є один показник, який у багатьох економічних дослідженнях показує обернену залежність до темпів зростання економіки – це співвідношення видатків бюджету до ВВП.

Як Україні надолжити відставання від найближчих сусідів?

Розгляньмо графік, який порівнює рівень добробуту українців із найближчими західними сусідами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

Графік 1. ВВП на особу з поправкою на купівельну спроможність (ПКС), 1990–2019

Джерело: Світовий банк²

Графік показує, що 2019 року рівень життя в Україні був приблизно у два з половиною рази нижчий, аніж у західних сусідів. Український валовий внутрішній продукт (ВВП) на особу з поправкою на купівельну спроможність (ПКС) становив 12,8 тис. дол., натомість у Польщі цей показник дорівнює 33,2 тис. 2019 року українці досягли рівня добробуту, який поляки, словаки та румуни мали 20–25 років тому. Україна лише 2019 року досягла того самого рівня добробуту, який мала до кризи 2008 року.

Зверніть увагу на динаміку румунського рівня добробуту з 1996 до 2008 року. У перші роки Румунія почала відставати від сусідів, але з 2000 року зростання добробуту пришвидшилося. У

цей час польська економіка зростала в середньому на 4,3%, а угорська – на 3,8% на рік. Румунська економіка зростала на 7,2% щорічно. Зростаючи на 3–4% на рік швидше за сусідів, Румунія за 8 років пододала відставання у рівні добробуту.

Українська економіка за останні 4 роки зростає в середньому на 2,8%. Якщо припустити, що економіка наших західних сусідів і надалі зростатиме в середньому на 4% на рік, а українська економіка – на 3%, українці ніколи не житимуть краще за центральноевропейців. Ми лише зможемо досягати того рівня, який ці країни мали 20, 30 чи 50 років тому. Якщо наша економіка зростатиме на ті самі 4% на рік – ми принаймні зупинимо відставання, але завжди будемо на 25 років позаду Польщі.

Проте якщо українська економіка зростатиме на 6% щороку, розрив у добробуті між нашими країнами буде зменшуватися. Уже за 10 років українці житимуть не у два з половиною, а вдвічі гірше за сусідів, за 15 років ми досягнемо їхнього нинішнього рівня життя, а за 25 років упритул наблизимось до їхнього майбутнього рівня розвитку. Можливо, це станеться швидше з огляду на те, що західні сусіди раніше вичерпають можливості для чотиривідсоткового економічного зростання, і зростатимуть, як і решта держав ЄС за останні 10 років, у межах 2% на рік.

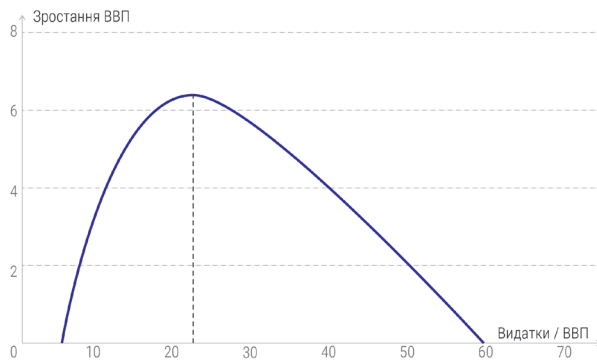
Частка урядових витрат як передвісник економічного зростання

Економісти знайшли багато підтверджень того, що надмірний розмір державних видатків стримує зростання. Утім, менший за оптимальний розмір видатків також призведе до повільніших темпів зростання через гіршу здатність держави забезпечити верховенство права, захист прав власності, оборону та інші суспільні блага, потрібні для підприємництва та примноження капіталу. Унаочненням цього припущення є крива Армі–Рана³, відома також як крива БАРС, за першими літерами прізвищ авторів: Барро, Армі, Ран і Скаллі, які наприкінці ХХ ст. звернули увагу на існування такої залежності та показали її графічно.

² GDP per capita, PPP (const. 2017 international \$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?locations=UA-PL-SK-HU-RO>.

³ Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства. https://kapital-rus.ru/articles/article/zakon_vagnera_kvivaya_armirana_i_paradoks_bogatstva/.

Графік 2. Крива Армі-Рана (БАРС)

це може вказувати на нижчий за оптимальний рівень державних витратків у ВВП. Водночас в Україні частка державних витратків сягає значень, вищих за більшість решти країн Європи та світу, що може вказувати на перевищення оптимального показника.

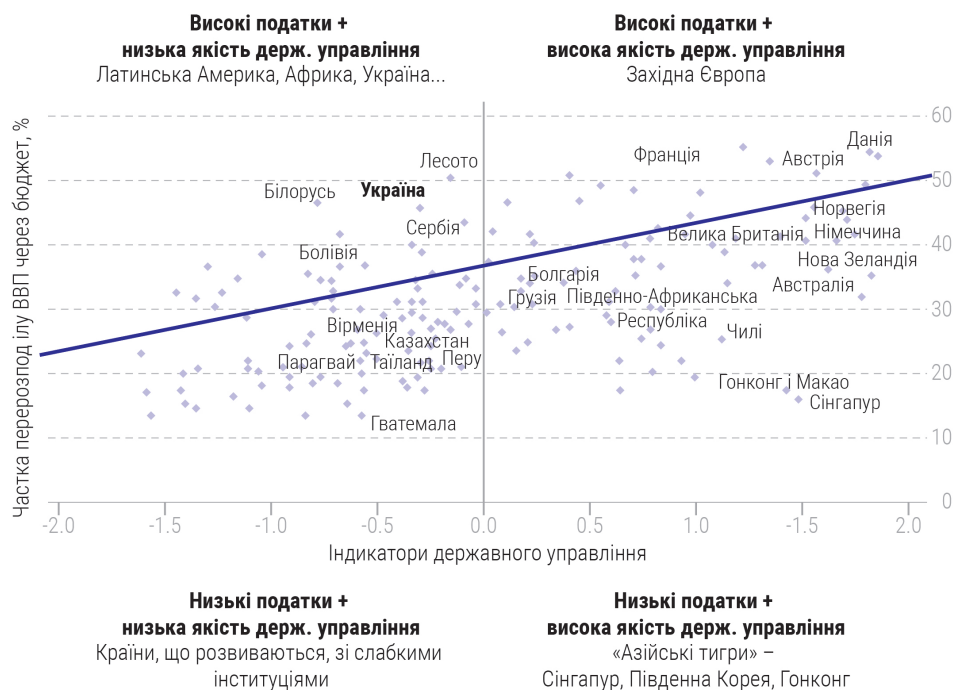
Отже, від відповіді на запитання, який оптимальний «розмір держави» в Україні, залежатиме багато подальших рішень економічної політики. Якщо слабкість української держави зумовлена її недофінансуванням, подальше збільшення урядових витрат буде корисним для добробуту громадян України. Якщо ж українська держава фінансується надмірно, подальше збільшення фінансування погіршуватиме економічне становище.

В економічній теорії немає однозначної відповіді на питання оптимальної частки урядових витратків у ВВП. Багато досліджень вказують на те, що оптимальний рівень буде різним для кожної країни. Оскільки Україна має наведені вище ознаки недостатньої державної спроможності,

Чи достатньо фінансується українська держава?

«Розмір держави» можна оцінити за співвідношенням бюджету країни до її ВВП. Більш точно цю частку передають витратки бюджету, а не до-

Графік 3. Співвідношення між високими податками та якістю державних послуг

Джерело: Дубровський В., Черкашин В., 2018

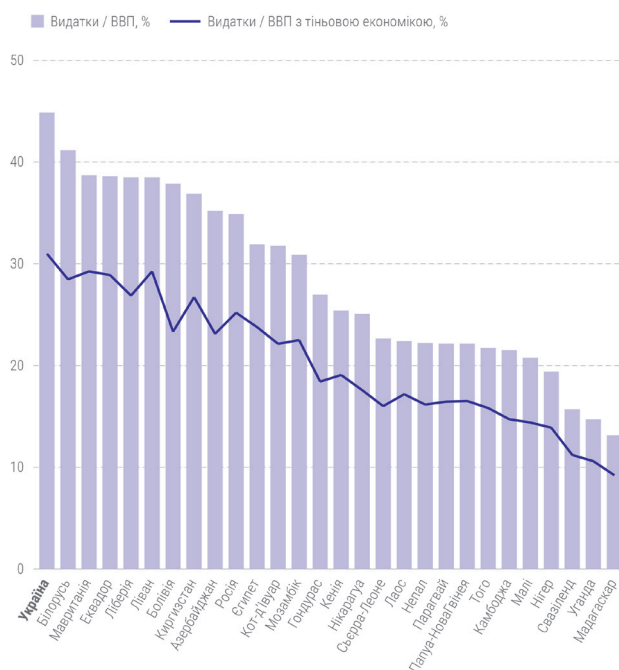
ходи, бо перевищення видатків над доходами (дефіцит бюджету) також здебільшого лягає тягарем на економіку⁴.

2016 року В. Дубровський і В. Черкашин⁵ визначили, що Україна належить до групи країн з високими податками і низькою якістю державного управління.

Графік 3 показує, що за середнім Показником якості державних послуг Світового банку (WGI) Україна 2016 року отримала оцінку -0,6 за шкалою від -2 до 2 (горизонтальна вісь). Водночас Україна заплатила в середньому близько 47% ВВП на рік для досягнення цього рівня послуг – це також найвищий показник порівняно з іншими країнами, які мають схожий рівень показника WGI (вертикальна вісь).

З оновлених 2019 року даних Світового банку⁶ можна окреслити групу з 28 країн, які мають схожу з Україною якість державних послуг⁷. Отримані дані свідчать, що з 2009 до 2019 року Україна, порівняно з іншими країнами групи, витрачала найбільшу частку ВВП (44,87%) для досягнення такого самого рівня державних послуг. До всього, як видно з Графіка 4, врахування розміру тіньової економіки⁸ не впливає на місце України, оскільки тіньова економіка решти країн списку має схожі з Україною значення⁹.

Графік 4. Середня частка урядових витрат у ВВП, 2009–2019 рр.

Джерела: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, розрахунки «CASE Україна»

Як бачимо, в одну групу з Україною потрапило багато країн Африки та Азії, чий нижчий урядовий витрати можна пояснити, наприклад, молодшим населенням і, відповідно, меншою часткою людей пенсійного віку або теплішим кліматом, який не потребує від уряду виплачувати субсидії на опалення житла. Утім, ми бачимо, що Україна витрачає на надання державних послуг у середньому на 5 в.п. більше офіційного ВВП, ніж Білорусь, та на 10 в.п. більше, ніж Росія, які мають схожу з нами географію, демографію та економічну історію.

Який оптимальний розмір урядових витрат в Україні?

Поєднавши дані Світового банку про середні темпи зростання економік обраного переліку країн за 2009–2019 роки¹⁰ з даними про середню частку урядових витрат до ВВП, бачимо наочне підтвердження існування передбаченої взаємозалежності, місце України на кривій

¹⁰ GDP per capita growth, annual %. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>.

⁴ Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз оподаткування фондів заробітної плати та витратів бюджету в окремих країнах СНД, ЄС, Азії, Латинської Америки, Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2018. <https://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/134-porivnialnyi-analiz-fzp-ta-vidatki>

⁵ Там само.

⁶ World Governance Indicators. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.

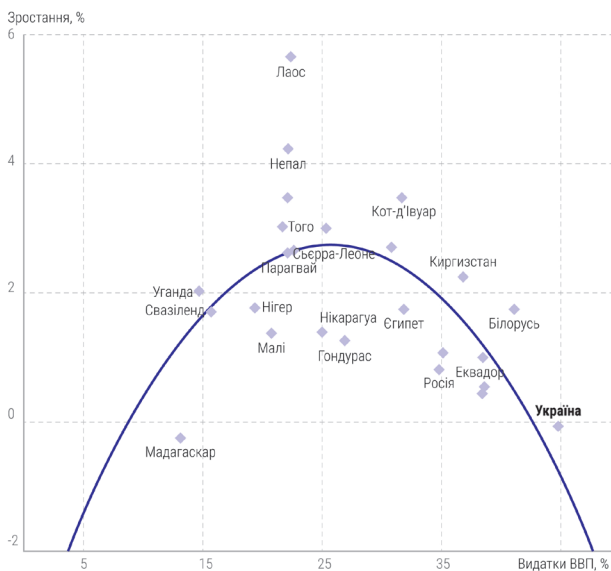
⁷ Для цього візьмемо за основу середній український показник WGI за 2009–2019 роки, який становить -0,67, і додамо середню похибку $\pm 0,16$, яку оцінили автори методики розрахунку WGI. Таким чином отримуємо відрізок значень якості послуг від -0,83 до -0,51 і перелік країн, які в нього потрапили.

⁸ Medina L., Schneider F. (2018), Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF working paper. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>.

⁹ Дані до цього та подальших графіків наведено в Додатку 1.

Армі–Рана та оцінку оптимального рівня урядових витрат (точки на осі X, в якій графік досягає найвищого значення)¹¹.

Графік 5. Крива Армі–Рана для обраної групи країн

Джерело: «CASE Україна»

Отже, на кривій Армі–Рана Україна розміщена далеко праворуч від точки «оптимального розміру держави». Країни світу зі схожим на український рівень державних послуг витрачають на їхнє надання суттєво меншу частку ВВП і зростають швидше за Україну. Це означає, що недостатня спроможність української держави не пов'язана з її недофінансуванням, а скорочення частки урядових витрат у ВВП буде супроводжуватися економічним зростанням.

Як видно з графіка, вершина параболи¹² досягається у точці, яка відповідає 26% ВВП. Подаль-

ша спроба уточнити дані оптимального розміру урядових витрат з урахуванням холоднішого клімату не підтвердила припущення про залежність між теплим кліматом і нижчими урядовими витратами (для цієї вибірки отримані коефіцієнти рівняння не були статистично значущими). Натомість визначення поправки на старше населення показало, що оптимальна частка урядових витрат в Україні має бути на 9,1 в.п. вищою¹³.

Таким чином для України оптимальний рівень співвідношення витратків бюджету до ВВП становить $26 + 9,1 = 35,1\%$. Отже, український рівень урядових витратків у 45% ВВП майже на 10 в.п. вищий за оптимальний. Ця оцінка лежить приблизно посередині між раніше зробленими оцінками П. Кухти та І. Піонтківської¹⁴, які визначили оптимальний рівень державних витратків в Україні у 37,5% ВВП, та В. Дубровського і В. Черкашина¹⁵, які вважають, що частку урядових витрат в Україні варто знижувати до «понад 33% ВВП».

Наскільки стримує економічне зростання надмірна частка урядових витрат?

2011 року дослідники А. Афонсо та Д. Жалес¹⁶ проаналізували дані про розмір урядових витрат та економічне зростання для 108 країн за 1970–2008 роки. Згідно з їхніми висновками розмір урядових витрат стримує економічне зростання. Цікаво, що ступінь цієї шкоди зале-

¹¹ Ми перевірили вибірку на стійкість до статистичних викидів: усунення з вибірки Лаоса, Непала і Мадагаскара, які виглядають як винятки, не змінює форму кривої чи її здатність передбачати коливання вибірки.

¹² Можна зробити висновок, що саме квадратична функція найкраще описує отриману взаємозалежність, з того, що для неї коефіцієнт визначеності (R^2) досягає найвищого значення 0,45, а ймовірність того, що відмінності є випадковим коливанням (p-value) становить менше 0,001. Значення R^2 та p-value для інших можливих функцій поступаються квадратичній у точності: для лінійної вони становлять 0,115 і 0,09, для логарифмічної – 0,055 і 0,25, для експоненційної – 0,327 і 0,003, для ступеневий – 0,26 і 0,01 відповідно.

¹³ Середня частка пенсіонерів у визначеній групі країн становить 9% населення. В Україні, за даними ООН, ця частка становить 25,3% (див. Додаток 1). З 2009 до 2019 року Україна витрачала в середньому 14,1% ВВП на виплату пенсій. Відповідно, якщо 25,3% пенсіонерів потребують 14,1% ВВП, то для 9% пенсіонерів це значення становитиме 5% ВВП ($14,1 \times 9 / 25,3 = 5$). Різниця між 14,1% ВВП, які потрібно витратити на пенсіонерів України, і 5% ВВП, які в середньому витрачають країни визначеної нами групи з молодшим населенням, становить 9,1 – це і є додаткова надбавка до оптимального рівня урядових витратків, визначених за допомогою моделі з Графіка 5.

¹⁴ Кухта П., Піонтківська І. Яким є оптимальний масштаб державних витратків в Україні. Київ, 2015. https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/08/20151102_fiscal_spending_report.pdf.

¹⁵ Дубровський В., Черкашин В. Зазначена праця. <https://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/134-porivnialnyi-analiz-fzp-ta-vidatktiv>.

¹⁶ Afonso, Antonio and Jalles, João Tovar, Economic Performance and Government Size (October 28, 2011). ECB Working Paper No. 1399, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1950570>.

жить від рівня розвитку країни. У країнах з поганою якістю державних установ надмірний розмір урядових витрат відбирає більше відсотків від економічного зростання, аніж у країнах з більш якісними державними послугами. Це означає, що розрахунки втрат зростання ВВП, отримані на прикладі розвинених країн, для України матимуть вищі значення.

Розрахунки втрат для розвинених країн наводять, наприклад, дослідники А. Берг та М. Хенрексон¹⁷. За їхніми оцінками, зростання урядових витрат на 10 відсоткових пунктів пов'язане зі зниженням щорічних темпів економічного зростання на 0,5-1 в.п. А. Ілларіонов і Н. Піварова¹⁸, аналізуючи вплив розміру державних витрат на економічне зростання багатих країн – членів ОЕСР, дійшли схожого висновку, що на кожні 10 в.п. частки державних витрат у ВВП припадає 1 в.п. сповільнення темпів економічного зростання. К. Магадзіно¹⁹, досліджуючи 13 країн ОЕСР, визначив, що перевищення оптимального рівня урядових витрат на 10 в.п. стримує річне економічне зростання на 0,74 в.п.

Для 27 держав – членів Європейського Союзу (куди також входять менш багаті країни і тому ця вибірка трохи менше тяжіє в бік розвинених країн) К. Магадзіно і Ф. Форте²⁰ визначили, що перевищення частки урядових витрат у ВВП на 10% більше оптимального рівня може відняти від темпу економічного зростання 2,1 в.п. на рік. Щодо України, на основі наведених вище даних, П. Кухта та І. Піонтківська²¹ зробили висновок, що зниження видатків бюджету України на 10 в.п. сприятиме зростанню української економіки на 2,1–4,2 в.п.

Наші розрахунки дають підстави оцінити втрати України від надмірних урядових видатків у 2,7% економічного зростання на рік. Це впливає з того, що, згідно з Графіком 5, очікуване зростання для країн з рівнем видатків у 35% ВВП становить 1,9%, а для країн з 45% видатків – -0,8%. Різниця між цими оцінками становить 2,7 в.п. і дає змогу передбачити, наскільки швидше зростатиме економіка України, якщо внаслідок певних реформ співвідношення між видатками бюджету і ВВП скоротиться до 35%.

А як же Скандинавія?

Багатьом читачам може спасти на думку запитання: якщо надмірні урядові витрати стримують економічний розвиток, чому ж тоді скандинавські країни з одним з найвищих у світі співвідношенням урядових витрат до ВВП мають високий рівень життя? Відповідь проста: ці країни спершу досягли багатства і лише потім почали переслідувати інші суспільні цілі, жертвуючи економічним зростанням. Україна, на жаль, не може собі цього дозволити, якщо хоче наздогнати інші розвинені країни за рівнем добробуту.

Зокрема у скандинавських країнах (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) середнє співвідношення витрат до ВВП у 2009–2018 роках становило 51,2%. У той саме час наші західні сусіди (Польща, Румунія, Словаччина та Угорщина) мали середні урядові витрати на рівні 42,7%. За цей час середній темп економічного зростання у скандинавських країнах становив 0,39% на рік, а в наших західних сусідів 1,8%. Різниця в 1,41 в.п. зростання на рік за різниці у витратах на 8,5 в.п. цілком збігається з передбаченнями, наведеними вище.

Натомість серед наших західних сусідів найнижчу частку видатків у ВВП має Румунія (36,5%), що цілком збігається з очікуванням, що країна з меншою часткою перерозподілу буде здатна на економічний ривок (див. Графік 1). Крім того, на графіку видно, що добробут у Словаччині у 2000–2008 роках зростав швидше, аніж у Польщі та Угорщині. І саме в цей час у Словаччині відбувалося зниження урядових витрат.

¹⁷ Bergh, Andreas and Henrekson, Magnus, Government Size and Growth: A Survey and Interpretation of the Evidence (January 3, 2011). IFN Working Paper No. 858, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1734206>.

¹⁸ Illarionov A., Pivarova N. (2002), Size of Government and Economic Growth, in "Voprosy Ekonomiki".

¹⁹ Magazzino C. (2010), Dimensioni ottimali dell'operatore pubblico e crescita economica, ne "Il Risparmio Review", a. LVIII, n. 1, January-March, pp. 5–33.

²⁰ Magazzino, Cosimo and Forte, Francesco (2010): Optimal size of government and economic growth in EU-27. Published in: C.R.E.I. Working Papers No. 04 (October 2010).

²¹ Кухта П., Піонтківська І. Зазначена праця. Київ, 2015. https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/08/20151102_fiscal_spending_report.pdf.

Скорочення видатків не може бути метою, а лише критерієм оцінки

Більшість економістів не наважуються стверджувати, що між скороченням державних витрат і економічним зростанням, крім взаємозалежності, існує і причиново-наслідковий зв'язок. Важливо також взяти до уваги, що кореляція (R) між цими показниками значно менша за одиницю, а отже, зниження одного показника не гарантує пропорційного зниження іншого. Зокрема коефіцієнт визначеності R^2 на Графіку 5 становить 0,45, тобто лише 45% відхилень точок від лінії тренду можна пояснити взаємозалежністю двох величин, а для решти 55% відхилень мають бути інші пояснення. Про які пояснення може йтися?

Основним чинником економічного зростання вважають продуктивність праці. Найчастіше вона зростає внаслідок інвестицій, які можуть прийти з-за кордону чи стати наслідком зростання внутрішніх заощаджень (появи фондового ринку, запровадження накопичувальної пенсійної системи та ін.). Для продуктивності інвестицій важливо мати стабільне макроекономічне середовище (низьку інфляцію, передбачуваний обмінний курс) та дієву судову систему, яка захищає власність і змушує партнерів дотримуватися укладених угод. Саме такі чинники, як макроекономічна стабільність чи якість судової системи, можуть додатково пояснити різницю в темпах зростання країн.

Отже, саме лише скорочення урядових витрат навряд чи можна назвати метою чи планом реформи української економіки, але воно могло би слугувати показником успішності її реформування.

Висновки

Українська економіка відстає у темпах зростання від багатьох країн світу і, зокрема, від економік найближчих західних сусідів. Багато економічних досліджень останніх років свідчать, що між темпами економічного зростання та розміром урядових витрат існує обернена залежність: після досягнення необхідного рівня державної спроможності що меншою буде частка уряду у ВВП країни, то швидшими темпами зростатиме її економіка.

Серед країн, які мають схожий на український рівень спроможності державних установ, Україна витрачає на підтримку їхньої роботи найвищу у світі частку ВВП. Для цієї групи країн існує взаємозалежність, описана кривою Армї-Рана. Україна, згідно з розрахунками, має надмірний обсяг державних витрат, пов'язаний із повільнішим економічним зростанням. Припущення про те, що українська держава погано виконує свої завдання через брак фінансування, не знаходить підтвердження.

Згідно з розрахунками оптимальна частка урядових видатків у ВВП для країн з рівнем якості державних послуг у межах -0,83--0,51 за шкалою WGI становить 26%. Утім, з поправкою на суттєво вищу частку пенсіонерів в Україні оптимальний рівень урядових видатків для нашої країни становить 35,1% ВВП. За такого рівня видатків очікуване зростання української економіки збільшиться на 2,7 в.п. на рік.

Економічна теорія не дає підстав стверджувати, що саме лише скорочення державних витрат призведе до економічного зростання. Проте скорочення частки урядових витрат у ВВП може бути показником правильного руху реформування української економіки. Він також може слугувати одним з основних критеріїв оцінки економічних реформ: серед можливих рішень варто обирати ті, які більше скорочують частку урядових витрат у ВВП, а отже, і даватимуть змогу українській економіці розвиватися швидшими темпами.

²² Woetzel, J., Madgavkar, A., Seong, J., Manyika, J., Sneader, K., Gupta, S. (2020). Outperformers: High-growth emerging economies and the companies that propel them. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/outperformers-high-growth-emerging-economies-and-the-companies-that-propel-them>.

Додаток 1. Країни з близьким до України рівнем якості державних послуг, їхні видатки та темпи зростання ВВП, 2009–2019 рр.

Країна	Середня якість державних послуг (WGI), 2009–2019	Видатки/ВВП (без тіньової економіки), 2009–2019	Частка тіньової економіки	Видатки /ВВП (з урахуванням тіньової економіки) 2009–2019	Середній темп зростання ВВП, 2009–2019	Частка населення пенсійного віку
Україна	-0,67	44,87	44,80	30,99	-0,08	25,30
Ліван	-0,75	38,50	31,58	29,26	0,43	11,20
Мавританія	-0,82	38,71	32,29	29,26	0,51	5,60
Еквадор	-0,60	38,60	33,56	28,90	0,98	11,70
Білорусь	-0,71	41,16	44,52	28,48	1,72	23,20
Ліберія	-0,77	38,50	43,24	26,88	0,43	5,90
Киргизстан	-0,77	36,87	37,92	26,73	2,22	7,50
Росія	-0,70	34,88	38,42	25,20	0,79	23,50
Єгипет	-0,80	31,92	34,24	23,78	1,72	8,80
Болівія	-0,59	37,88	62,28	23,34	2,93	12,00
Азербайджан	-0,75	35,20	52,19	23,13	1,05	9,70
Мозамбік	-0,55	30,88	37,20	22,51	2,68	5,40
Кот-д'Івуар	-0,79	31,76	43,43	22,14	3,44	5,20
Кенія	-0,62	25,41	33,18	19,08	2,97	4,30
Гондурас	-0,62	26,96	46,31	18,43	1,24	7,70
Нікарагуа	-0,65	25,09	42,63	17,59	1,37	8,80
Лаос	-0,82	22,40	30,25	17,19	5,61	6,70
Папуа-Нова Гвінея	-0,61	22,14	34,01	16,52	3,45	5,80
Парагвай	-0,52	22,14	34,47	16,46	2,58	10,60
Непал	-0,75	22,23	37,50	16,17	4,19	8,90
Сьєра-Леоне	-0,67	22,66	41,50	16,02	2,62	5,20
Того	-0,82	21,74	37,31	15,83	2,99	5,10
Камбоджа	-0,77	21,51	46,04	14,73	4,74	7,60
Малі	-0,74	20,78	44,15	14,41	1,35	4,90
Нігер	-0,69	19,41	39,70	13,90	1,75	5,40
Свазіленд	-0,60	15,71	40,04	11,22	1,69	6,90
Уганда	-0,59	14,72	38,74	10,61	2,00	3,80
Мадагаскар	-0,75	13,16	42,56	9,23	-0,27	5,50

Джерела: Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Організація Об'єднаних Націй, розрахунки «CASE Україна»

Джерела

1. Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства. https://kapital-rus.ru/articles/article/zakon_vagnera_krivaya_armirana_i_paradoks_bogatstva/.
2. Видатки уряду як частка ВВП, Міжнародний валютний фонд, https://www.imf.org/external/datamapper/G_X_G01_GDP_PT@FM/ADVEC/FM_EMG/FM_LIDC/ARE.
3. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз оподаткування фондів заробітної плати та видатків бюджету в окремих країнах СНД, ЄС, Азії, Латинської Америки, Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2018. <https://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/134-porivnialnyi-analiz-fzp-ta-vidatkiv>.
4. Кухта П., Піонтківська І. Яким є оптимальний масштаб державних видатків в Україні. Київ, 2015. https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2015/08/20151102_fiscal_spending_report.pdf.
5. Частка населення у віці понад 65 років, ООН, World Population Prospects 2019, <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population/>.
6. Afonso, Antonio and Jalles, João Tovar, Economic Performance and Government Size (October 28, 2011). ECB Working Paper No. 1399, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1950570>.
7. Bergh, Andreas and Henrekson, Magnus, Government Size and Growth: A Survey and Interpretation of the Evidence (January 3, 2011). IFN Working Paper No. 858, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1734206>.
8. Illarionov A., Pivarova N. (2002), Size of Government and Economic Growth, in "Voprosy Ekonomiki".
9. GDP per capita growth, annual %. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>.
10. GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?locations=UA-PL-SK-HU-RO>.
11. Magazzino, Cosimo and Forte, Francesco (2010): Optimal size of government and economic growth in EU-27. Published in: C.R.E.I. Working Papers No. 04 (October 2010).
12. Magazzino C. (2010), Dimensioni ottimali dell'operatore pubblico e crescita economica, ne "Il Risparmio Review", a. LVIII, n. 1, January-March, pp. 5–33.
13. Medina L., Schneider F. (2018), Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF working paper. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>.
14. Woetzel, J., Madgavkar, A., Seong, J., Manyika, J., Sneider, K., Gupta, S. (2020). Outperformers: High-growth emerging economies and the companies that propel them. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/outperformers-high-growth-emerging-economies-and-the-companies-that-propel-them>.
15. World Governance Indicators. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>.

Євген Шульга

директор з розвитку «CASE Україна»

Закінчив університет ім. Джорджа Вашингтона (США) за спеціальністю «управління неурядовими організаціями» та Міжнародний науково-технічний університет (Україна) за спеціальністю «управління організаціями». До «CASE Україна» працював у Центрі Разумкова та Міжнародному центрі перспективних досліджень.

CASE Україна

Центр соціально-економічних досліджень

Центр соціально-економічних досліджень «CASE Україна» — один з найстарших і найвпливовіших українських осередків дослідження державної політики. Починаючи з 1999 року ми виконали більш як 50 дослідницьких і просвітницьких проектів на замовлення Агенції з міжнародного розвитку США, Європейської комісії, Інституту відкритого суспільства, Програми розвитку ООН, Світового банку, Світового економічного форуму, Шведської агенції з міжнародного розвитку й багатьох інших.

01135 Київ, Україна
вул. Полтавська, 10, оф. 34

+38 (044) 227-53-17

info@case-ukraine.com.ua

case-ukraine.com.ua, cost.ua

facebook.com/cost.ukraine

youtube.com/Ціна_держави

t.me/costukraine

patreon.com/costua

Підтримайте нашу роботу благодійним внеском!

Якщо ви вважаєте нашу просвітницьку та дослідницьку роботу корисною, інвестуйте у нашу роботу! Кожен внесок надихає і дає зрозуміти, що наша діяльність вам потрібна.

Як переказати гроші?

Найзручніше зробити внесок на нашій веб-сторінці у розділі «Підтримати» (<https://www.cost.ua/donate/>). Переказати гроші можна за допомогою кредитної картки, прямим переказом на рахунок чи за допомогою криптовалюти.

Щомісячний платіж

Зверніть увагу на можливість підтримувати нас автоматичним щомісячним внеском. Це можна зробити і на нашому сайті, і за допомогою сайту «Патреон»: <https://www.patreon.com/costua>. Повторюваний платіж можна скасувати будь-коли.